

ODMEVI NA DOGODKE

STARA IN NOVA VPRAŠANJA

(Poročilo s kritiškega simpozija Umetnost kritike 2020)

Umetnost kritike z veliko začetnico

Potem, ko se nekaj časa ni vedelo, če bo 7. mednarodni kritiški simpozij Umetnost kritike v lanskem letu zavoljo finančnih in epidemioloških razlogov sploh izpeljan, je organizacijski odbor naposled sprejel odločitev, da velja s tradicijo nadaljevati. Da pa se bo – kajpada in po covidni modi – preselil na splet. Če je že umanjkal družabni moment, ki so ga v preteklih letih predstavljala živahna skupna kosila in/ali večerje, pa je simpozij vsaj dobil svojo spletno stran. Nekaj osnovnih podatkov za začetek – simpozij zadnja leta organizira Društvo slovenskih literarnih kritikov (DSLK), njegov cilj je med drugim spoznavanje tujih praks in okoliščin, v katerih kritika živi v tujini, hkrati pa se zadnja leta kaže tudi težnja po spoznavanju praks in problematik, s katerimi se srečujejo na drugih kritiških poljih, denimo filmskem, gledališkem, likovnem itd. S predavanji in v razpravah se domačim kritikom vsakokrat pridruži več tujih kritiških gostov in tudi letos je bilo tako; nagovorili so nas trije domači in trije tuji kritiki. Naslov aktualnega simpozija je bil Kaj je kritika?; zastavljen je bil torej precej široko, a v besedilu razpisa je bilo moč najti več usmeritev, organizatorji so si namreč zamislili dve podtemi, in sicer: Kritika mladinske književnosti (v luči mednarodnega knjižnega sejma v Bologni) in Kritika slovenske književnosti v tujejezičnih okoljih (v povezavi s predsedovanjem Slovenije EU in prihodnje predstavitve na knjižnem sejmu v Frankfurtu). Na kaj so se torej osredotočili predavatelji?

Od filmske kritike do (osebne) zgodovine kritištva na Češkem

S kritiko mladinske književnosti se je ukvarjal le en prispevek, in sicer Larisa Javrník v predavanju *Kritika na presečišču literarne in gledališke umetnosti za najmlajše*. Ker je za bralce pričujoče revije bržkone zanimiv predvsem ta, se bom osredotočila nanj, ostale predavatelje pa le na hitro predstavila. Avstrijec Daniel Terkl je programski vodja projekta literarnih branj v centru Alte Schmiede na Dunaju, pa tudi prevajalec in fotograf. V predavanju *Kritika in solidarnost ali na kaj bi se želel človek zanesti* je na primeru nekaj recenzij slovenskih del pokazal, kako literarna kritika prispeva k zanimanju za slovensko literaturo v nemško govorečem okolju. Irski pisatelj Luke Cassidy, ki je tudi reden obiskovalec Slovenije, je v

predavanju *Za devetimi gorami: Pogled na slovensko književnost od daleč* razmišljal o tem, da je slovenska književnost kljub nekaterim prevodom na mednarodni sceni slabo prisotna oz. zaznana. Vsestranski Ondřej Buddeus je češki pisatelj, prevajalec iz nemščine in norveščine, urednik in esejist, med letoma 2017 in 2019 je vodil Češki literarni center, novoustanovljeno državno agencijo za promocijo češke literature v tujini. V predavanju *Igra vlog: osebna zgodovina kritištva na Češkem v 21. stoletju* je razmišljal o trenutnem položaju literarne kritike na Češkem. Literarni in filmski kritik Robert Kuret si je v predavanju *Do konca (in še čez): filmska in literarna kritika kot zahteva po radikalnosti* zastavil vprašanje, kaj pomeni, da literatura ali film radikalno izpeljeta svoje nastavke in kako to vpliva na presojanje enega ali drugega, dramaturginja in literarna komparativistka Nika Švab pa je v predavanju *Razmerja moči v kritiki* med drugim razmišljala, koga kritik pravzaprav sploh ocenjuje – umetniško delo, producenta ali kar kulturno politiko?

Kritičarka, publicistka in književnica Larisa Javernik, ki je tudi gonilna sila spletne platforme o slikanicah *Orbis pictus*, se je v svojem predavanju posvetila razmerju med otroško literaturo in gledališčem. Prične z informacijo, da je leta 2019 bolonjski knjižni sejem med svoje vsebine uvrstil tudi povezovanje literarnega medija z gledališkim, kar je v gledališčih za najmlajše po svetu že nekaj časa uveljavljena praksa. Meni, da je takšen intermedialni projekt pomemben, saj sta literarna in gledališka produkcija za najmlajše in njuno vrednotenje tako v akademskih kot tudi kritičkih krogih še vedno potisnjeni na stran, hkrati pa imata precej skupnih značilnosti. Javernik se v predavanju posveča predvsem problematiki, ki je povezana z dvojnimi naslovnikom, pri čemer povzema številne literarne teoretične mladinske književnosti, v drugem delu pa raziskuje možne kritičke vstopne znotraj prenosa otroških kulturno-umetnostnih vsebin. Ugotavlja, da se odrasli pogosto zanašajo na lasten okus in poznavanje otroškega naslovnika ter zato manj posegajo po kritičkih zapisih o delih za otroke, hkrati pa izpostavi tudi dejstvo, da je tovrstnih kritičkih zapisov malo, kar velja tudi za število kritikov, ki se temu področju posvečajo; to še bolj kot za področje mladinske književnosti, velja za gledališče za najmlajše. Ko govori o naslovniku kritičkega zapisa, poudari, da so bralci kritik bodisi ljudje, ki dela ustvarjajo, bodisi se z njimi ukvarjajo v sklopu akademskega raziskovanja ali pa jih kot posredniki prenesejo do otroškega naslovnika. Dvojni naslovnik je torej posebna specifična celotnega področja, kar vključuje fazo ustvarjanja, recepcije in raziskovanja del za otroke. Ko govori o nalogah kritike, izpostavi izgradnjo in nadgrajevanje kanona za otroke, pri čemer opozarja, da mora kritika dela obravnavati čim bolj celovito. V sklepnem delu predavanja se Javernik spet naveže na bolonjski projekt »Mapping – A map on the aesthetics of performing arts for early years«, ob čemer se ozre tudi po domači sceni in opozori, da so pri nas gledališke predstave za najmlajše otroke (do šest let) še vedno predvsem v domeni lutkovnih gledališč, majhna količina predstav pa pomeni tudi manjše število kritičkih zapisov. V intermedialnem povezovanju vidi dodatne možnosti za kritički stik in spremenjen nabor možnih kritičkih naslovnikov. »Kritički zapis o literarni predlogi, ki nastane neodvisno od gledališke predstave, lahko vpliva na novo verigo naslovnikov, ki so hkrati tudi ustvarjalci nove oblike umetniškega – gledališkega izraza. Vpliva lahko torej na sam proces izbora in ustvarjanja gledališke ekipe v fazi procesa. Na ravni rezultata pa ponovno odpre nekaj novih možnih naslovnikov.« Javernik zaključi takole: »Umetnost za otroke je tako ujeta nekje med družbenim razumevanjem koncepta otroka in otroštva, med željo in potrebo zasebnih in javnih

celic, ki otroke vzgajajo, usmerjajo in jim selektivno, v skladu z lastnim dojemanjem sveta, ponujajo izobraževalne, kulturne, umetnostne in druge vsebine, ter dejanskim otroškim naslovnikom.« Kombinacija starega in novega, torej.

Okrogli mizi oz. zaslonski debati

Mize seveda ni bilo, ne okrogle, ne kakšne druge, pač pa niz zaslonov z umetnimi ozadji ali izrezi dnevnih sob, kuhinj in pisarn. Za poslušalca oz. gledalca Youtube kanala sta bili dve okrogli mizi o položaju kritike, ki sta potekali na koncu obeh simpozijских dni, nemara celo bolj zanimivi kot sama predavanja, ki so na zaslonu še bolj kot v živo odvisna od predavateljevih govorniških sposobnosti. Prvo, z mednarodno udeležbo (torej s predavatelji), je vodil eden od organizatorjev simpozija in aktualni podpredsednik DSLK Aljaž Koprivnikar (simpozij je soorganizirala Maša Pfeifer, pri vsebinski zasnovi in deloma tudi izvedbi sta sodelovali še Ana Geršak in Tanja Petrič), drugo, z izključno domačo zasedbo (Igor Divjak, Nika Švab, Robert Kuret, Diana Pungeršič in Alja Lobnik), pa aktualni koordinator DSLK Žiga Rus. Osebo sem si več obetala od mednarodne okrogle mize, saj so mi stališča (nekaterih) domačih kritikov bolj poznana, a je bilo ravno nasprotno. Simpozijски predavatelji so med drugim odgovarjali na vprašanja kaj jim kritika pomeni, kdo je danes kritik, ali mora kritike podpirati sistem, kdo je upravičen do financiranja (tudi blogerji?) in kdo lahko glede tega postavlja pravila, kaj bodo v prihodnosti največje ovire, s katerimi se bodo soočali kritiki itd. Če na kratko povzamem, se je v odgovorih optimizem mešal s pesimizmom. Buddeus je denimo poudaril, da je naveličan mantre o slabem položaju literature in kritike, saj ne pripomore k rešitvi; meni, da so bile okoliščine v preteklosti še slabše, pa so kljub temu uspevala pomembna kritiška imena. Izpostavil pa je problem, da je težko oceniti, kaj ima na bralca večji vpliv: Instagram, ocena v New Yorkerju ali zapisek na ovitku knjige. Švab je opozorila, da žal pogosto ni več pomembna vsebina, saj je marsikaj natepirano na razpise ipd. in je torej del kulturne politike. Terkl je izrazil mnenje, da je kritiška situacija v Avstriji razmeroma dobra, da imajo kritiki določeno moč in da je tudi financiranje dobro urejeno, saj je decentralizirano, kar pomeni, da ga omogočajo tako država kot dežele in mesta. Buddeus je po drugi strani opozoril, da obstaja na Češkem financiranje samo s strani države in posledično največjo nevarnost vidi v ekonomskem cenzorstvu. Izpostavil pa je, da imajo na Češkem močno literarno periodiko, ki bo verjetno obstajala še naprej, kar je dobro; po tej plati je situacija v Avstriji slabša, saj je Terkl ocenil, da bodo nekateri časopisi v prihodnjih letih izginili, kar bo za kritike seveda problematično. Švab bi rešitev iskala v novih formah, npr. spletnih platformah, ki bi imele širši domet. Javernik ni bila preveč optimistična, prihodnost med drugim vidi v tem, da bodo založbe plačevale objave o svojih knjigah. Domači kritiki so opozorili na pomanjkanje kriterijev, ki bi določali, kdo sploh je lahko kritik, Kuret je opozoril na pomanjkanje sprotne refleksije filma, s čimer se je strinjala Švab, ki je zaključila, da je dejansko pri nas literarna kritika v primerjavi z ostalimi kritiškimi področji še v najboljši kondiciji. Koprivnikar je torej zastavil kar nekaj zanimivih vprašanj, tudi nekaj zanimivih odgovorov se je ponudilo, a prava debata se žal ni razvila, na trenutke precej zadržano vzdušje, ki je bilo deloma verjetno tudi posledica dejstva, da so se zbrani »videli« prvič, je zavzeto reševal sam moderator s svojimi uvidi.

V nasprotju s prvo okroglo mizo, je bila druga presenetljivo živahna, kritiki so se energično oglašali in odgovarjali na prav tako zanimiva, relevantna vprašanja: kdo so bralci kritik, kaj pomeni prehod na splet, koliko pri pisanju kritike razmišljati o samih ustvarjalcih, ali kritika sploh lahko pravično pogleda na produkcijo, kako je s kritiško skupnostjo, ali obstaja komunikacija med kritiki, bi morala kritika poiskati drugačne/nove oblikovne forme, npr. podcaste, so spletni vplivneži konkurenca kritikom? Naj izpostavim nekaj manj pogosto slišanih oz. bolj svežih ugotovitev: Lobnik je povedala, da narašča število gledaliških kritik na spletnih portalih, ki so jih vzpostavili sami producenti, in izpostavila, da je gledališka kritika zadnje čase zelo teoretska in manj direktno sodi. Divjak je ugotavljal, da smo na koncu pravzaprav vsi odvisni od Facebooka, Pungeršič pa, da je moč kritika v možnosti odločanja, kaj bo ponudil v obravnavo, s čimer (lahko) oblikuje pogled družbe. Vsi nastopajoči so izpostavili (star) problem neprofesionalizacije kritiškega poklica in pogosto nedostojne honorarje, kar vse vpliva na dejstvo, da je ukvarjanje s kritiko za marsikoga zelo prehodna faza; Kuret je dodal, da je pri filmski kritiki le nekoliko več kontinuitete in kritikov z dolgo kilometrino. Lobnik je opozorila, da kritiki premalo beremo kolege kritike, tudi Pungeršič je poudarila pomen debate z enako izkušenimi bralci, kar je npr. mogoče znotraj različnih komisij in žirij. Možne prihodnje poti nastopajoči vidijo v podcastih (Lobnik je bila do tega sicer zadržana in se ji zdi boljše razmišljati o različnih načinih zapisovanja) in raznih spletnih platformah ter v kritiških debatah oz. soočenjih; Divjak je zaključil, da si bo kot urednik spletnega portala Vrabec Anarhist to postavil za izziv. Čakamo torej prve rezultate!

Za konec – napoved

Osnovno vprašanje Kaj je kritika?, pa tudi sorodna vprašanja tipa Komu je sploh namenjena?, Ali je kritika v krizi? ipd. se utegnejo zdeti zguljena, a je prav, da si jih vsake toliko zastavimo in ob tem morda kakšno stvar premislimo na novo. In nenazadnje – če si takšna vprašanja (še vedno) zastavljamo, to vendar pomeni, da kritika še vedno miga in se ne da! Sploh pa so bila na obeh okroglih mizah zastavljena tudi številna zelo aktualna vprašanja, ki bodo terjala ne samo teoretične odgovore, pač pa tudi akcijo. Zadnji simpozij Umetnost kritike se je spomnil tudi na včasih zapostavljeno kritiko mladinske književnosti, a je za ponujeno iztočnico zagrabila le ena predavateljica; ta »manko« bo že letos odpravil simpozij revije *Otrok in knjiga* v okviru festivala *Oko besede*, ki bo v celoti posvečen prav kritiki mladinske književnosti in si bo gotovo zastavil tudi katero od vprašanj 7. mednarodnega kritiškega simpozija *Umetnost kritike*.

Gaja Kos